

Een cultuur- specifieke Beschermd Woonvorm in de praktijk

Op welke cultuur moet zo'n BW zich richten?

Samenvatting BW Oase/El Waha is een voor Nederland unieke cultuurspecifieke woonvoorziening, die een herkenbare leefomgeving wil bieden voor Marokkaanse mannen met psychiatrische problemen. In dit artikel beschrijft de auteur wat het betekent om inhoud en vorm te geven aan een dergelijke voorziening. Het samenspel van verschillende actoren – leidinggevendenden, adviseurs, begeleiders en bewoners – heeft hij van nabij gevolgd. Te lezen is hoe de initiatiefnemers en uitvoerders zijn omgegaan met de praktische problemen, die zich bij de implementatie van de oorspronkelijke plannen voordeden. De vraag rees onder meer welke plaats de islam in deze voorziening moest krijgen. Op welke Marokkaanse cultuur moest de voorziening zich richten: op die van Marokkanen in Marokko, op die van Marokkanen in Nederland, of op de Marokkaanse cultuur zoals de bewoners die beleven? CMG I (2), p. 14-27

< Cor Hoffer >

Trefwoorden • cultuurspecifieke voorzieningen, dynamisch cultuurbegrip, vermaatschappelijking, interculturalisatie
Over de auteur • Cor Hoffer is cultureel antropoloog en socioloog. In 2000 is hij aan de Universiteit Leiden gepromoveerd op een proefschrift over volksgeloof en religieuze geneeswijzen onder moslims in Nederland. Hij werkt als sociaal-wetenschappelijk onderzoeker en beleidsmedewerker interculturalisatie bij de GGZ Groep Europort in Rotterdam.

➤ In opdracht van de Bavo RNO Groep (een ggz-instelling in Rotterdam) heb ik in 2002 onderzoek gedaan naar de BW Oase/El Waha, een ‘cultuurspecifieke Beschermd Woonvorm voor Marokkaanse mannen met een recent psychiatrisch verleden’¹. Het doel van het onderzoek was om inzicht te verschaffen in de vestiging en ontwikkeling van deze Beschermd Woonvorm (BW), met name in de wijze waarop de uitgangspunten zoals beschreven in een projectplan vorm hebben gekregen.

In dit artikel zijn de achtergronden en belangrijkste resultaten van het onderzoek beschreven. Allereerst ga ik in op de redenen voor de vestiging van BW Oase/El Waha (verder: El Waha). Vervolgens geef ik aan hoe het onderzoek is opgezet en uitgevoerd. Daarna volgt een beschrijving van de belangrijkste bevindingen, waarbij het gaat om zowel succesvolle als problematische ontwikkelingen van El Waha. Het artikel wordt afgesloten met een beschouwing over de bredere betekenis van El Waha voor de ggz in het algemeen.

Achtergronden van en motivatie voor de BW Oase/El Waha

De idee om een ‘cultuurspecifieke’ Beschermd Woonvorm voor Marokkaanse mannen op te zetten is afkomstig van en uitgewerkt door de zogenoemde Werkgroep BW Oase/El Waha (2000a, 2000b, 2001a & 2001b)². Zij wees erop dat medewerkers van de Bavo RNO Groep en de Riagg Rijnmond Noord West (in het bijzonder de afdeling Transculturele Hulpverlening) signaleren dat de ‘toegankelijkheid van de Beschermd Woonvor-

men voor migranten geringer is in vergelijking met autochtonen’³. Onder Marokkaanse mannelijke cliënten zou de nood het hoogst zijn⁴. Voor hen betekent dit een ‘vergroot risico van een geïsoleerd en zwervend bestaan’ en voor familieleden dat de zorg voor de betrokkene extra zwaar op hen drukt. Aldus achtte de Werkgroep het creëren van een speciale BW noodzakelijk.

Met El Waha wilde de Werkgroep acht Marokkaanse mannelijke bewoners met psychiatrische problemen ‘een veilige en herkenbare leefomgeving bieden, een thuis waarin de bewoners taal en cultuur delen’. Daarbij werd ernaar gestreefd ‘inrichting, dagstructuur en begeleiding maximaal aan te laten sluiten bij de belevingswereld

¹ Beschermd Wonen (BW) maakt deel uit van de geestelijke gezondheidszorg (ggz). In een BW wonen onder begeleiding personen met chronische psychiatrische problemen. Beschermd Woonvormen worden beheerd door Regionale Instellingen voor Beschermd Wonen (RIBW’s).

² Deze Werkgroep bestond uit medewerkers van Riagg Rijnmond Noord West, Bavo RNO Groep en RIBW Rijnmond.

³ Onder ‘toegankelijkheid’ wordt verstaan: ‘het bekend zijn met, het daadwerkelijk gebruik maken van en goed begeleid worden door de betreffende voorziening’ (Werkgroep BW Oase/El Waha 2001b).

⁴ De Werkgroep BW Oase/El Waha (2000b) schatte het aantal Marokkaanse mannen met schizofrenie in behandeling in de regio Rijnmond op 25-35. De ‘verwachting’ is dat de doelgroep in het Rijnmondgebied ‘aanmerkelijk groter’ is. Epidemiologische gegevens om deze schatting te staven ontbraken echter.

van de Marokkaanse gemeenschap in Rotterdam'. Voorts wilde de Werkgroep met El Waha de bewoners 'houvast bieden en begeleiden bij hun eerste stap op weg naar herstel van contact met verwanten en de Marokkaanse gemeenschap en naar zelfstandig wonen'.

Op basis van de door de Werkgroep vervaardigde plannen heeft de RIBW Rijnmond vervolgens besloten een dergelijke woonvoorziening mogelijk te maken⁵. Op 1 september 2001 is aldus 'BW Oase/El Waha, een cultuur-specifieke Beschermd Woonvorm voor Marokkaanse mannen' in Rotterdam geopend.

Doel en werkwijze van het onderzoek

Met de vestiging van El Waha besloot de Werkgroep BW Oase/El Waha om het project ook onderzoeksmatig te laten volgen. Zij vond dat van belang vanwege 'het innovatieve karakter' van de BW en vermoedde dat het project 'een voorbeeldfunctie' kon hebben. Volgens de Werkgroep diende het onderzoek een beschrijving op te leveren van de vestiging en ontwikkeling van El Waha. De onderzoeker kreeg de opdracht te letten op de manier waarop de vooraf geformuleerde uitgangspunten van de BW vorm hebben gekregen.

Het onderzoek is opgezet en uitgevoerd tussen februari en december 2002. Het betrof een kwalitatief empirisch onderzoek, gebaseerd op de methodologische uitgangspunten van het symbolisch interactionisme (Wester 1987; Maso & Smaling 1998). Dat betekent dat de belevingswereld van de betrokkenen zoveel mogelijk centraal stond. Daartoe is een literatuurstudie uitgevoerd en zijn uitgebreide gesprekken gevoerd met betrokkenen (bewoners, familieleden van bewoners, adviseurs, woonbegeleiders, huishoudelijke medewerkers, geestelijk verzorger, deskundigen en managers) én observaties verricht in El Waha. Het ging tevens om actieonderzoek; de resultaten moesten ook bijdragen aan de verdere opbouw van de BW. De resultaten van het onderzoek zijn elders gepubliceerd (Hoffer 2003). Dit artikel bevat een samenvatting van de onderzoeksresultaten. Het voegt daaraan

een beschrijving van de gang van zaken in El Waha tot maart 2004 toe en gaat nader in op enkele specifieke aspecten van het project. Dit betreft vooral de vormgeving van het concept 'cultuur' in de dagelijkse leefwereld van betrokkenen.

Onderzoeksresultaten

OPBOUW VAN BW OASE/EL WAHA

In het voorjaar van 2001 heeft de RIBW Rijnmond een pand in het Oude Noorden van Rotterdam bestemd voor de vestiging van El Waha. De BW startte met een team bestaande uit een ervaren vrouwelijke Nederlandse teamleider en vier Marokkaanse woonbegeleiders (twee vrouwen en twee mannen). Inmiddels hebben zich enkele personele wisselingen voorgedaan. Begin 2004 werken er naast de Nederlandse teamleider drie Marokkaanse woonbegeleiders (een vrouw en twee mannen) en een Surinaamse woonbegeleider (een man). Wat betreft psychiatrie en Marokkaanse cultuur werd het team in de eerste periode begeleid door twee adviseurs (zelf hulpverleners van Marokkaanse afkomst). Naast de woonbegeleiders waren er tot aan de zomer van 2002 drie Nederlandse studenten die 's nachts wachtdiensten vervulden. Inmiddels zijn de nachtdiensten opgeheven, omdat ze niet nodig bleken te zijn. Eind 2001 is een Marokkaanse student van de Islamitische Universiteit Rotterdam voor twee uur per week aangesteld als islamitisch geestelijk verzorger. In januari 2002 zijn voorts een Marokkaanse kok en een Marokkaanse conciërge in El Waha aan de slag gegaan. Voor beiden gaat het om gesubsidieerde banen om werkervaring op te doen. Na een conflict tussen personeelsleden onderling heeft de kok zich in de loop van 2003 uit El Waha teruggetrokken.

Na een indicatieprocedure zijn in september 2001 de eerste drie bewoners in El Waha gaan wonen. In de periode daarna volgden acht andere bewoners. De mannen hebben allemaal een Marokkaanse achtergrond en variëren in leeftijd van 21 tot 50 jaar. Allen kampen met chronische psychiatrische ziekten (met name schizofrenie). Ook onder de bewoners hebben zich mutaties vo-

gedaan. Twee bewoners zijn wegens ontoelaatbaar gedrag uit El Waha geplaatst en drie bewoners zijn zelfstandig gaan wonen. Begin 2004 telde El Waha zes bewoners. In totaal kan men acht personen herbergen.

SUCCESVOLLE ONTWIKKELINGEN

El Waha kan succesvol worden genoemd, in die zin dat men erin is geslaagd om negen van de elf bewoners een (tijdelijk) eigen thuis te verschaffen. (Twee bewoners zijn, zoals gemeld, gedwongen uit El Waha geplaatst.) Hoewel enkele bewoners voordien een zwervend bestaan leidden, verkeren zij inmiddels tweeënhalf jaar in een stabiele woonsituatie. Daarbij ontstaat bij de bewoners een zekere mate van onderlinge verbondenheid. Zij vertellen hun problemen niet alleen aan hun begeleiders, maar bespreken ze ook met elkaar. Aldus herkennen zij bepaalde zaken en steunen zij elkaar (Huijbregts 2003).

Voorts is het een succes dat inmiddels drie van de bewoners zelfstandig zijn gaan wonen, wat een van de doelstellingen van El Waha is. Twee van hen worden individueel begeleid vanuit El Waha. Eén van hen is de eerste bewoner van El Waha. Sinds augustus 2003 woont hij zelfstandig in een huis in de buurt. Regelmatig nuttigt hij nog de avondmaaltijd in El Waha. Na enkele maanden had hij een terugval. Doordat hij regelmatig in contact staat met het team van El Waha, heeft men hem daarbij effectief kunnen begeleiden. Inmiddels gaat het weer goed met hem. In december 2003 is ook een tweede bewoner zelfstandig gaan wonen. Hij is na twee jaar El Waha verhuisd naar een andere stad. Zijn situatie en gedrag waren dermate gestabiliseerd dat hij toe was aan zelfstandig wonen. Hoewel hij nog maar kort op zichzelf woont, zijn de vooruitzichten goed. Een derde bewoner heeft in februari 2004 na bijna twee jaar El Waha verlaten. Ook hij wordt individueel begeleid vanuit El Waha.

Tevens zijn de woonbegeleiders erin geslaagd om contacten te leggen (of te herstellen) tussen een aantal bewoners en hun familie. Ook dit is een van de doelstellingen van El Waha.

Succesvol is ten slotte ook het gegeven dat zich inmiddels een hecht team heeft gevormd van enthousiaste medewerkers. Naast de teamleider,

de woonbegeleiders, de deskundigen en de geestelijk verzorger vervult de conciërge een belangrijke rol in de sfeer van het huis. Bovendien levert hij een bijdrage aan de rehabilitatie van de bewoners: via informele gesprekken met de bewoners en door de bewoners te stimuleren bepaalde huishoudelijke taken te verrichten.

Voor deze succesvolle ontwikkelingen zijn vier factoren van belang geweest. Ten eerste heeft de Werkgroep BW Oase/El Waha een concreet projectplan opgesteld, aan de hand waarvan zij samen met het begeleidingsteam de BW qua interieur, structuur en organisatie heeft kunnen opzetten. Ten tweede heeft de RIBW Rijnmond financiële middelen, personeel en faciliteiten beschikbaar gesteld om El Waha te realiseren. Ten derde is het belangrijk geweest dat men door het kennelijk aansprekende concept achter de BW een aantal personen (adviseurs, teamleden, huishoudelijk personeel, geestelijk verzorger en managers) bij elkaar heeft weten te brengen, dat met veel enthousiasme en inzet aan de slag is gegaan. Daarbij is het de verdienste van de woonbegeleiders dat zij vanuit hun belangstelling voor en herkenning van de specifieke belevingswerelden van de bewoners een pragmatische werkhouding hebben ontwikkeld, die daarbij aansluit. Ten vierde stonden de bewoners – ondanks hun uiteenlopende achtergronden, psychiatrische problemen en karakters – op hun wijze open voor de ontwikkeling van de BW.

PLANNEN VERSUS PRAKTIJK: DE DYNAMIEK VAN CULTUUR

In het onderzoek is uitgebreid ingegaan op de verwachtingen en ervaringen van de begeleiders, de adviseurs, andere medewerkers en de bewoners van El Waha. De verwachtingen van de betrokkenen zijn uiteraard sterk individueel bepaald. Daardoor is het weinig zinvol en te ingewikkeld om daar in detail op in te gaan. De individuele gesprek-

⁵ RIBW Rijnmond maakt deel uit van de Maaskringgroep. De Maaskringgroep omvat drie onderdelen: 1. de Pameijer-Keerkring ten behoeve van de zorg voor verstandelijk gehandicapten, 2. Maasstad, een orthopedisch centrum en 3. RIBW Rijnmond die zich toelegt op sociale psychiatrie.

ken met betrokkenen geven echter wel inzicht in thema's, die van belang zijn voor de verdere opbouw van El Waha. Bovendien zijn deze thema's leerzaam voor de eventuele opzet van soortgelijke bw's elders. Inmiddels hebben immers medewerkers van de ggz-instellingen Parnassia (Den Haag) en Altrecht (Utrecht) belangstelling getoond voor El Waha.

De eerste jaren van El Waha leren hoezeer de opbouw en inrichting van een dergelijke voorziening een eigen culturele dynamiek heeft. Dat heeft successen met zich meegebracht, zoals een thuishaven voor de bewoners en een gemotiveerd begeleidingsteam. In de komende periode kunnen deze successen echter gevaar lopen door problemen, die evenzeer uiting zijn van deze dynamiek. Het gaat om de volgende problemen.

De visie achter El Waha. De plannen van de initiatiefnemers blijken niet altijd aan te sluiten bij de alledaagse leefwereld van de bewoners. De plannen gaan impliciet uit van de idee dat religieuze (c.q. islamitische) aspecten in de Marokkaanse cultuur een belangrijke rol spelen in de bw. In de praktijk blijken deze in het leven van de bewoners en in de visie van de woonbegeleiders een minder prominente rol te spelen. Volgens de laatsten behoeven de plannen dan ook de nodige bijstelling.

Methodische zaken. Er zijn geleidelijk discussies en irritaties ontstaan tussen de adviseurs en het team over de vraag hoe de bewoners adequaat te begeleiden. Dit hangt samen met de aanvankelijk geringe ervaring van de woonbegeleiders met het werken in een bw, met de moeite die de adviseurs hadden met het onderscheid tussen 'hulpverleners' en 'woonbegeleiders' én met het gegeven dat in de plannen niet goed is aangegeven hoe de regels in El Waha zich verhoudten tot algemene bw-regels.

Gezagsverhoudingen. Dit betreft vooral de onduidelijkheid over de positie van de adviseurs ten opzichte van het team.

Communicatieproblemen tussen adviseurs en woonbegeleiders. Er is sprake van een bijzondere constructie. De adviseurs zijn de bedenkers van de bw en

moeten er vervolgens op toezien hoe de woonvoorziening in de praktijk vorm krijgt. Dat laatste blijkt niet altijd overeen te komen met hun visie.

Het achterblijven van de instroom van bewoners bij de verwachtingen. De acht plaatsen zijn nooit geheel bezet geweest. Begin 2004 zijn er evenwel goede vooruitzichten dat dit wel gaat gebeuren. De achterblijvende instroom heeft te maken met de tijd en energie die het team in de opbouw van El Waha moest steken. Het team werd verder in beslag genomen door personele problemen en het zoeken naar harmonieuze interne verhoudingen. Daardoor heeft men weinig aandacht kunnen besteden aan voorlichting geven over El Waha. Uit de contacten met familieleden van de bewoners blijkt dat voorlichting van groot belang is om de Marokkaanse gemeenschap te overtuigen van het nut van een bw.

Ten aanzien van deze problemen is het de vraag of de plannenmakers deze hadden kunnen voorzien. Dat geldt mijns inziens alleen voor de problemen op methodisch gebied en ten dele voor de communicatieproblemen. Al langer is bekend dat er een spanningsvolle relatie bestaat tussen 'hulpverleners' en 'woonbegeleiders' (Schoemaker 1999; Van Kerkhof 2002b). Daar had men vooraf goede afspraken over moeten maken. Ook had men bij de werving van woonbegeleiders moeten letten op hun specifieke werkervaring. Voorts had men in de organisatiestructuur rekening moeten houden met het risico dat het inschakelen van de 'geestelijke vaders' van het project als adviseurs voor de woonbegeleiders rolconflicten met zich kon meebrengen. De bedenkers van het project hadden moeite om hun kind uit handen te geven.

De overige problemen waren vooraf niet goed in te schatten. Zo werd pas tijdens de concrete inrichting en organisatie van El Waha duidelijk dat de Marokkaanse adviseurs enerzijds en de Marokkaanse woonbegeleiders anderzijds hun eigen invulling geven aan concepten als 'cultuur' en 'cultuurspecifiek' en daarmee een andere visie op een bw hebben.

De plannen van de adviseurs – als leden van de Werkgroep bw Oase/El Waha – bleken bij de uit-

voering op praktische problemen te stuiten. Zo gingen zij ervan uit dat religieuze (c.q. islamitische) aspecten in de Marokkaanse cultuur een belangrijke rol zouden spelen in de op te zetten *bw*. Ze streden er bijvoorbeeld naar om het dag- en levenspatroon van de bewoners te laten aansluiten bij de islamitische gebedstijden, het vasten tijdens de ramadan én de islamitische feestdagen. Voorts is bij de opbouw van El Waha een islamitische gebedsruimte ingericht en is er eind 2001 een islamitische geestelijk verzorger aangesteld.

In de praktijk blijken deze religieuze aspecten echter zowel in het leven van de bewoners als in de visie van de woonbegeleiders een minder prominente rol te spelen. Door hun langdurige verblijf in Nederland integreren zowel de bewoners als de woonbegeleiders Marokkaanse, islamitische én Nederlandse culturele elementen in hun denken en handelen.

De verschillen in visie hierop kwamen onder meer naar voren in de discussies tussen adviseurs en woonbegeleiders over alcoholgebruik door de bewoners. De adviseurs wilden in El Waha een verbod op alcohol, terwijl het team dat niet vond aansluiten bij de leefwereld van de bewoners. Overigens is in *bw*'s alcoholgebruik formeel niet toegestaan, maar wordt het gedoogd mits de bewoners geen overlast bezorgen.

Een van de woonbegeleiders stelt zelf met de islam te zijn opgegroeid en bekend te zijn met het religieuze standpunt inzake alcoholgebruik, maar vindt dat men ook rekening moet houden met de categorie bewoners, waarom het hier gaat. Zij hebben allerlei achtergronden: psychiatrie, gokverslaving, drugs- en alcoholverslaving. Het zou naar zijn mening 'onnatuurlijk' zijn bewoners te verbieden alcohol te gebruiken in de algemene ruimtes in het huis, in hun eigen kamer of buitenshuis. Hij stelt voorts dat een woonbegeleider anderen niet zijn geloof mag opleggen en vindt dat de bewoners daar vrij in moeten zijn. Achteraf gezien heeft volgens hem ook de visie van de adviseurs niet duidelijk doorgeklonken tijdens de intake van de bewoners. Anders zouden zij deze bewoners, waarvan sommigen met verslavingsproblemen kampen, niet hebben uitgekozen. In een later gesprek voegt deze woonbegeleider hieraan toe:

Toen we met El Waha begonnen, was ik er bang voor dat de bewoners niet goed geïntegreerd waren om in een gewone Nederlandse *BW* te wonen en dat ze daarom hier zouden komen. Maar inmiddels blijkt dat ze meer geïntegreerd zijn dan men dacht. Je ziet het bijvoorbeeld al met het eten. Ze eten meestal Marokkaans mee, maar soms zeggen ze ook: 'Geef ons maar een lekkere pizza, pasta of patat.' Onze cliënten schieten er niets mee op als we hier een eiland creëren. Wij wonen hier ten slotte in Nederland. Het is dan niet goed om je terug te trekken in eigen kring.

De teamleider sluit zich hierbij aan:

Alles overziende realiseer ik mij nu dat de bewoners eigenlijk meer in de Nederlandse samenleving geïntegreerd zijn dan de adviseurs en beleidsmakers aanvankelijk dachten. Het oorspronkelijke doel van El Waha was dat men de bewoners eerst weer in contact wilde brengen met hun Marokkaanse culturele wortels. Dit in samenwerking met de Marokkaanse gemeenschap. Verder zouden ze dan kunnen integreren in de Nederlandse samenleving. Nu blijkt dat sommige bewoners die fases al voorbij zijn. Je moet wat het alcoholgebruik betreft bijvoorbeeld niet vergeten dat sommige bewoners in andere woonvormen, waarin zij eerder hebben gewoond, ook alcohol konden drinken. Bovendien moet men zich realiseren dat de bewoners hier in Nederland wonen en als zij ooit weer zelfstandig gaan wonen, ook goed moeten kunnen omgaan met alcohol. Dat moet hen geleerd worden.

De verschillende beleving van en omgang met de islam is ook te zien in het gebruik van de gebedsruimte en het beroep dat wordt gedaan op de islamitische geestelijk verzorger. De helft van de bewoners maakt zo nu en dan gebruik van de gebedsruimte, hetzij voor gebed hetzij om even rust te vinden. De geestelijk verzorger zegt vooral met twee bewoners regelmatig te praten. Zij komen bij hem met vragen over verslaving, contacten met familieleden, de islam, aspecten van volksgeloof en levensvragen.

BETROKKENHEID VAN BEWONERS, VER-
WANTEN EN DE LOKALE GEMEENSCHAP

Hoewel dat door de opbouw – en de aandacht voor interne zaken – van El Waha in het begin wat moeizaam ging, zijn er geleidelijk steeds meer contacten naar buiten toe gelegd. Zo heeft het team contacten gelegd met familieleden van de meeste bewoners. Belangrijk is voorts dat de Marokkaanse conciërge in de bw is komen werken. Als voormalige vrijwilliger van de Marokkaanse Vrijwilligers Stichting draagt ook hij bij aan het ontstaan van verdere contacten met de gemeenschap. Hetzelfde geldt voor de Marokkaanse student van de Islamitische Universiteit Rotterdam, die als geestelijk verzorger voor de bewoners fungeert. Voorts kent men een aantal medewerkers van een activiteiten centrum in de buurt – waar een aantal bewoners regelmatig komt – en zijn er gesprekken gevoerd met enkele zorginstellingen. Ook zijn er contacten met andere bw's in de buurt. Zo is het inmiddels gebruikelijk om personen van die andere instellingen uit te nodigen voor een gezamenlijke maaltijd op islamitische feestdagen. Daar wordt ook gevolg aan gegeven, zoals ik zelf heb mogen ervaren⁶.

Wat de betrokkenheid van de bewoners, hun verwanten en anderen bij de opbouw van El Waha betreft kan het volgende worden gezegd. Hoewel dat gezien de aard van hun ziektebeelden niet altijd even gemakkelijk gaat, worden de bewoners door de bw-medewerkers zoveel mogelijk gestimuleerd bij te dragen aan de huishoudelijke taken. Ook organiseert men andere activiteiten, zoals bijvoorbeeld gezamenlijke uitjes, feesten en (vrijwilligers)werk voor enkele bewoners, ter bevordering van hun (sociaal) functioneren.

Als het om de visies van betrokkenen op hun persoonlijke situatie gaat, leverden de individuele gesprekken met de bewoners en hun verwanten belangrijke inzichten op. Daarin kwam duidelijk naar voren dat voor de familie de ziekte van de bewoners soms zeer ingrijpend is. Voorts bleek uit de gesprekken dat zowel bewoners als hun verwanten – in hun zoektocht naar een verklaring voor die problemen – verschillende verklaringmodellen naast en door elkaar hanteren. Daarin klinken zowel psychiatrische definities als omschrijvingen

uit de islam en het Marokkaanse volksgeloof door. Dit impliceert dat hulpverleners en woonbegeleiders oog dienen te hebben voor andere dan reguliere ziekteopvattingen. Tegelijkertijd wordt duidelijk dat het ten opzichte van de bewoners en de familie zinvol is om in psycho-educatie te voorzien. Een en ander bevordert de communicatie tussen hulpverleners en woonbegeleiders enerzijds en bewoners en hun verwanten anderzijds. Dat kan de basis vormen voor een zo adequaat mogelijke behandeling van de bewoners (Thung 2000; Hoffer 2002; Kortmann 2003).

Tot besluit maken de contacten met de familieleden van de bewoners duidelijk dat zij door hun bezoeken aan en gesprekken in El Waha geleidelijk gaan inzien dat de voorziening het welzijn van hun zoon of broer ten goede komt. Dit laatste is, zoals eerder opgemerkt, een belangrijk gegeven voor de verdere ontwikkeling van El Waha. Op deze wijze wordt immers in de omliggende gemeenschap bekendheid gegeven aan de betekenis van deze woonvoorziening. Naast de recente inspanningen van de begeleiders om contacten te leggen met zorginstellingen en bijvoorbeeld zelforganisaties is dat hét middel om in de nabije toekomst nieuwe bewoners te werven.

TUSSENTIJDSE BELEIDSAANPASSINGEN

Omdat het ook om actieonderzoek ging, zijn tijdens een studiedag in de zomer van 2002 enkele tussentijdse onderzoeksbevindingen aan de medewerkers van bw Oase voorgelegd. De daar gevoerde discussies hebben tot de volgende veranderingen geleid:

- Onder leiding van de clustermanager zijn de taken van de adviseurs vastgelegd. Voorts vindt er regelmatig overleg plaats tussen de clustermanager en de adviseurs, waarin zij hun werkzaamheden rapporteren.
- Eén van de adviseurs, die de rol van hulpverlener en inhoudelijk deskundige combineerde, heeft de zorg van een aantal bewoners overgedragen aan collega-hulpverleners die niet bij de bw zijn betrokken. Dit om rolconflicten te voorkomen.
- Ten aanzien van het vasten tijdens de ramadan zijn afspraken gemaakt, zodat hierover geen

misverstanden kunnen ontstaan zoals in 2001 gebeurde. De bewoners werden toen gestimuleerd om te vasten. Doordat enkelen van hen dat niet wilden of konden, ontstonden er de nodige misverstanden en irritaties. Men heeft hieruit de les getrokken dat het vasten tijdens de ramadan niet de maat der dingen mag zijn. Men kan bewoners motiveren mee te doen aan het vasten en de daarmee samenhangende religieuze en sociale activiteiten, maar dient er daarbij rekening mee te houden dat er bewoners zijn die dat niet willen of kunnen. Het gevolg was dat het vasten in 2002 en 2003 gemoedelijker verliep. Sommige bewoners hebben toen meegevast en andere gedeeltelijk of helemaal niet. De avondmaaltijden ter verbreking van het vasten aan het einde van de dag werden gezamenlijk gebruikt.

- Onder druk van financiële omstandigheden werkt het team inmiddels gestructureerd aan het werven van nieuwe bewoners.

Ondanks deze beleidswijzigingen zijn de communicatieproblemen tussen enerzijds de adviseurs en anderzijds de woonbegeleiders nog niet opgelost. Er lijkt sprake te zijn van een vertrouwensbreuk. In de loop van 2003 hebben de adviseurs zich geleidelijk uit El Waha teruggetrokken.

GEÏNTEGREERDE CULTUUR VAN DE BEWONERS

Eerder kwam al ter sprake dat de bewoners van El Waha in hun dagelijkse leefwereld Marokkaanse (deels islamitische) en Nederlandse culturele elementen (bewust en onbewust) met elkaar combineren en integreren. Dit proces doet zich ook voor in de visies van de bewoners en hun familie op hun ziekte. In hun zoektocht naar een verklaring voor hun (gezondheids)problemen hanteren zij verschillende causale modellen naast en door elkaar. Daarin klinken zowel psychiatrische definities als omschrijvingen uit de islam en het Marokkaanse volksgeloof door. Als voorbeeld volgt hier het relaas van de zus van een van de bewoners. Op de vraag wanneer het voor het eerst duidelijk werd dat haar broer ziek was, antwoordt ze:

Dat was in 1997 toen mijn broer iemand met een

mes had gestoken. Hij is toen meegenomen door de politie. Later vertelden ze dat mijn broer zei dat hij rare stemmen had in zijn hoofd. (...) Pas later realiseerde ik mij dat er al eerder dingen niet klopten. Al enkele jaren daarvoor kwam het voor dat hij vaak overdag maar thuis bleef en niet meer naar buiten ging. Hij sloot zich dan helemaal op in zijn eigen wereld. En 's nachts liep hij te ijsberen. (...) Ik heb begrepen dat hij aan schizofrenie lijdt.

Omdat de bewoner daar zelf eerder spontaan over was begonnen, vraag ik zijn zus vervolgens of zij en haar ouders ook wel eens aan 'dzenoun' (geesten) hebben gedacht. Ze zegt:

Mijn ouders dachten daar na het incident wel aan. Mijn broer besepte eerst niet wat hij had gedaan. Dat kwam pas later. Door de schrik zijn de dzenoun in hem gekomen. Daarna hebben mijn ouders een imam geroepen. Hij heeft de koran gelezen en gaf hem ook water waarin koranverzen waren opgelost. Dat moest hij drinken en er ook zijn gezicht mee wassen. (...) Mijn moeder is later ook nog met mijn broer naar een fqih (islamitische gebedsgenezer, C.H.) in Marokko geweest. En ze zijn ook nog naar een gewone dokter in Fez geweest. Die deed allemaal testen met zijn hoofd. Hij zei hetzelfde als de dokters hier. Hij kreeg pillen mee. Maar toen die op waren kwamen de stemmen weer terug.

Nu denken mijn ouders niet meer aan dzenoun. Ze zien het nu toch als iets anders, aparts, dan dzenoun. Zij zeggen nu dat het door de weed komt. Sinds hij veertien jaar was, heeft mijn broer hasjiesj gerookt. Als hij met zijn verslaving stopt, dan zal het beter gaan. Mijn ouders zeggen dat hij door het blowen zieker wordt.

De zus vertelt verder nog dat ze drie jaar geleden samen met haar zusje op uitnodiging van een ggz-instelling heeft meegedaan aan een reeks informa-

⁶ Ook dit is een aspect van de eerder genoemde vermenigving van 'Marokkaanse', 'islamitische' en 'Nederlandse' culturele elementen.

tieavonden over schizofrenie. Ze kregen toen schriftelijke en mondelinge informatie. Ik vraag nogmaals hoe je naar de ziekte van haar broer moet kijken en wat 'schizofrenie' is en wat 'dzenoun' zijn. Ze antwoordt:

Schizofrenie zit ergens in de hersencellen. Het zit in de hersenen. Dzenoun zijn toch iets anders. Het zijn twee aparte dingen. Als je last hebt van dzenoun, moet je naar een imam of een fqih gaan. Die raadt je dan bepaalde koranverzen aan, die je regelmatig moet opzeggen. En dat moet je steeds vaker doen. (...)

Ik heb de gebedsruimte hier gezien. Ik zou het heel goed vinden dat een imam met mijn broer zou praten over hoe het leven in elkaar zit. Ik denk dat hij het zelf ook niet zo goed weet. Daarom zou een imam of een fqih één of twee keer per week met hem moeten praten. Hij zou dan kunnen uitleggen dat blowen slecht is. Maar dan moet mijn broer wel luisteren! Hij kan zich moeilijk concentreren. (...) Hij ontkent het, omdat hij het niet begrijpt. (...) Hij zou moeten leren dat het goed is om geld te verdienen en te sparen voor je toekomst. Hij zou weer een baan moeten hebben.

Bovenstaande voorbeelden van de manier waarop 'Marokkanen' in Nederland 'cultuur' invullen en beleven, illustreren hoezeer het concept cultuur in de dagelijkse leefwereld van betrokkenen vorm krijgt en verandert.

Zoals Van Dijk (2004) aangeeft, is het belangrijk ons af te vragen waarover wij spreken als we het over 'cultuur' hebben. Globaal gesproken kan het begrip cultuur op twee uiteenlopende manieren worden benaderd. In de eerste, de zogeheten ascriptieve, benadering wordt cultuur statisch opgevat. Men beschouwt cultuur in termen van tradities en gewoonten. Het gedrag van het individu wordt tot culturele factoren herleid. In de tweede, de situationele, benadering ziet men cultuur in termen van gebondenheid aan de maatschappelijke context, waarin zij wordt geproduceerd en vorm krijgt. Hierbij pleit men voor een dynamische benadering van cultuur: in alledaagse sociale interacties wordt cultuur geproduceerd en zondig veranderd (Bartels 2003; Snel 2003).

Analyses van sociaal-culturele verschijnselen die te eenzijdig nadruk leggen op een van beide aspecten doen de werkelijkheid tekort. In beide benaderingen zit immers een kern van waarheid: het gaat om twee kanten van dezelfde medaille. Aan de ene kant wordt de mens bepaald door de cultuur waarin hij wordt geboren en opgevoed. Aan de andere kant geeft de mens als individu zelf vorm aan zijn cultuur. Het laatste impliceert, binnen bepaalde sociaal-structurele grenzen, een zekere mate van keuzevrijheid in het handelen van het individu (Berger & Luckmann 1976).

In zijn visie op cultuur heeft Tennekes (1985, 1990, 1991) oog voor beide aspecten van cultuur. Geïnspireerd door de ideeën van Geertz (1973) beschouwt Tennekes religie als een specifiek onderdeel van cultuur. Hij (1991) definieert 'cultuur' als volgt: 'Het geheel van betekenissen dat de mens oriënteert op de werkelijkheid waarin hij leeft, hem inzicht geeft in de dingen waar het in het leven om gaat en hem duidelijk maakt welke normen en waarden zijn leven richting dienen te geven.' Het specifieke van religie (als cultureel subsysteem) is volgens Tennekes dat het een geheel van regels voor denken en handelen omvat omtrent 'een algemene zijnsorde: religie kan dan ook worden omschreven als 'kennis' omtrent het waarom van de dingen'.

Tennekes (1985) beschouwt cultuur als een model dat richting geeft aan het handelen van het individu. Cultuur is voor hem 'een geheel van regels voor denken en handelen dat is afgestemd op de gegeven werkelijkheid'. Er zijn echter situaties, zoals bij sociale verandering of migratie, waarin het model niet (meer) overeenstemt met de werkelijkheid. Het gevolg is dat zich nieuwe denkwijzen en handelingspatronen gaan ontwikkelen. Daarmee treedt een proces van cultuurverandering in werking (zie ook: Groen 2003).

Dit laatste zien we terug in de praktijk van El Waha. Het blijkt dat de belevingswerelden van de bewoners niet louter zijn te herleiden tot 'Marokkaanse' culturele en religieuze aspecten. Ze zijn samengesteld uit een vermenging en integratie van Marokkaanse, islamitische, volksislamitische en Nederlandse opvattingen en gebruiken. Een en

ander heeft ook consequenties voor het bijvoeglijk naamwoord ‘cultuurspecifiek’. Immers de adviseurs blijken hieraan een andere invulling te geven (namelijk Marokkaans-islamitisch) dan de woonbegeleiders (namelijk Marokkaans-Nederlands). Bedoelde verschillen in interpretatie van ‘cultuur’ en uiteenlopende achterliggende visies leiden tot discussies over interne regels, onduidelijke gezagsverhoudingen en communicatieproblemen. Bij de opbouw van de *bw* Oase/El Waha heeft men niet kunnen voorzien dat deze zaken zoveel tijd in beslag zouden nemen.

Dit laatste had ook gevolgen voor de werving van nieuwe bewoners. De praktijk van El Waha heeft geleerd dat men zich daar pas op kan toeleggen na een eerste fase van interne opbouw van ongeveer anderhalf tot twee jaar. Die periode is nodig om een stabiele structuur en harmonieuze sfeer te creëren. Met andere woorden, pas dan heeft men een team van begeleiders en bewoners die enigszins gewend zijn aan elkaar.

MEERWAARDE VAN EL WAHA ALS BIJZONDERE VOORZIENING

Hoewel het begrip ‘cultuurspecifiek’ in de praktijk dus een andere inhoud krijgt dan aanvankelijk voorzien blijkt El Waha, zoals eerder is beschreven, desondanks als bijzondere voorziening een meerwaarde te hebben voor haar bewoners in vergelijking met algemene *bw*'s. Vooral het gegeven dat diverse bewoners voordien een zwervend bestaan leidden en thans in een tamelijk stabiele woonsituatie leven, is een belangrijk pluspunt. Maar daarnaast zijn er ook enkele bewoners die voordien in andere *bw*'s niet of nauwelijks op hun plaats bleken, terwijl zij in El Waha een thuis lijken te hebben gevonden.

De vraag is dan waar bedoelde meerwaarde mee samenhangt. Het antwoord is dat de bewoners zich herkennen en erkend voelen in de pragmatische aanpak van het team en de gezamenlijk gecreëerde sfeer in het huis. Die aanpak en sfeer sluiten goed aan bij hun situatie als migranten in Nederland. In El Waha ervaren zij een adequate combinatie van ‘Marokkaanse’, ‘islamitische’, ‘volksislamitische’ en ‘Nederlandse’ culturele elementen. Hoe geïntegreerd betrokkenen ook mogen zijn, het is bij tijd

en wijle toch betekenisvol voor hen dat zij met enkele van de woonbegeleiders hun verhaal in het Berbers of Marokkaans-Arabisch kunnen doen. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld de mogelijkheid om regelmatig Marokkaans te kunnen eten, waarbij zij als het ware de sfeer van vroeger kunnen ruiken en proeven. Voorts hebben zij de mogelijkheid te refereren aan hun islamitische achtergrond, bijvoorbeeld door desgewenst te bidden, te vasten en te participeren in islamitische feesten. Zeker voor deze specifieke groep van psychiatrisch zieken kan die herkenbaarheid in tijden van crises en terugvalen van groot belang zijn.

De meerwaarde van El Waha zit ook in het lotgenotencontact dat de bewoners er ervaren. In hun onderlinge contacten, die zij zowel in de talen van het land van herkomst als in het Nederlands voeren (in combinatie met cultureel gedeelde non-verbale communicatie), herkennen zij een vergelijkbare levensloop. Naast die herkenning spreekt daar ook erkenning uit: ‘Ik mag zijn zoals ik ben en de huisregels, het voedsel, het interieur, de muziek, de religie zijn de onze en niet de Hollandse’. In hun gedeelde geschiedenis en gemengde culturele achtergronden voelen de bewoners én de begeleiders elkaar aan. Dat betekent dat de bewoners, in tegenstelling tot algemene *bw*'s, bij gelegenheid zaken die voor hen vanzelfsprekend zijn niet hoeven uit te leggen. Ze worden niet steeds bevraagd.

‘Cultuurspecifiek’ zegt kortom vooral iets over de aansluiting van El Waha bij de zich veranderende betekeniswereld van deze specifieke groep Marokkaanse migranten met een psychiatrische achtergrond. De ontwikkeling van El Waha leert dat men niet voetstoots kan aannemen dat die betekeniswereld identiek is aan ‘de’ Marokkaanse cultuur, zo die al bestaat. ‘Cultuurspecifiek’ is dan ook niet te vangen in een soort standaardset culturele (c.q. Marokkaanse) regels en gebruiken. Cultuur krijgt in het leven van alledag vorm en wordt niet geleefd volgens de boeken en de regels.

BW Oase/El Waha als praktijkvoorbeeld van vermaatschappelijking én interculturalisatie van de ggz

Sinds het begin van de jaren negentig van de vorige eeuw is het overheidsbeleid ten aanzien van de ggz gericht op ‘vermaatschappelijking’. Daarmee wordt bedoeld op ‘het zo gewoon mogelijk leven van mensen met een psychiatrische achtergrond en het daarbij gebruik maken van algemene voorzieningen.’ (Van de Beek & Van Zutem 2002, p. 15). Inmiddels zijn op dit terrein de nodige inspanningen geleverd, maar laten de resultaten nog te wensen over. De ggz staat nog maar aan het begin van het proces van vermaatschappelijking. Het kernprobleem is de slechte afstemming tussen de verschillende sectoren en de gebrekkige samenhang tussen het aanbod van zorg- en dienstverlening.

De sector van het Beschermd en Begeleid Wonen is nauw betrokken bij dit proces van vermaatschappelijking. Eind jaren negentig heeft een aantal RIBW’s het initiatief genomen om daarin zijn eigen weg te zoeken. Dit leidde tot de vorming van een basisprogramma inzake het concept ‘maatschappelijk steunsysteem’. Dit begrip wordt als volgt omschreven: ‘een gecoördineerd netwerk van personen, diensten en voorzieningen, waarvan mensen met ernstige psychische stoornissen zelf deel uitmaken en dat hen op vele manieren ondersteunt in hun pogingen in de samenleving te participeren’ (Van de Beek & Van Zutem 2002, p. 20). Inmiddels is men druk bezig om dit basisprogramma te implementeren. Dit blijkt een complex proces dat via experimentele projecten met vallen en opstaan vorm zal moeten krijgen (Van de Beek & Van Zutem 2002).

Gelet op de inspanningen van alle betrokkenen bij El Waha om zowel intern als extern een geheel eigen weg te vinden inzake de opvang van Marokkaanse psychiatrische cliënten, kan dit project worden aangemerkt als een proeftuin van vermaatschappelijking. Het is een voorbeeld, waarvan andere BW’s kunnen leren.

Een ander belangrijk element van het (toenmalige) overheidsbeleid inzake de ggz was het streven

naar ‘interculturalisatie’.⁷ Een relatief belangrijk feit op dit terrein was het in 2000 uitgebrachte advies ‘Interculturalisatie van de gezondheidszorg’ van de Raad voor de Volksgezondheid & Zorg (rvz) aan de toenmalige minister Borst van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. De raad constateerde daarin dat allochtonen in het algemeen relatief minder gebruik maken van de bestaande ggz-voorzieningen dan autochtonen. De algehele conclusie van het advies luidde dat het bestaande ggz-aanbod niet goed aansluit op de vraag van specifieke groepen allochtone cliënten.

Een belangrijk effect van dit advies was dat interculturalisatie voor het eerst op de politieke agenda werd geplaatst. Voorts heeft GGZ Nederland een ‘Actieplan Interculturalisatie’ ontwikkeld, waarmee zij de aanbevelingen van de rvz inzake de ggz wil implementeren (Logghe 2003). Ook daarbij geldt dat dit met vallen en opstaan zal moeten geschieden en dat men met experimentele projecten een en ander tot stand wil brengen. Opmerkelijk genoeg wordt in het Actieplan echter niet ingegaan op interculturalisatie van het Beschermd en Begeleid Wonen.

In dit verband is BW Oase eveneens van belang. Gezien de gerichtheid op de specifieke doelgroep van Marokkaanse mannen met psychiatrische problemen, die kennelijk buiten ‘gewone’ BW’s vallen, kan El Waha immers ook op het terrein van de interculturalisatie als een waardevol experiment worden gezien. Het is niet alleen een voorbeeld voor de eventuele opzet van BW’s voor andere specifieke allochtone doelgroepen, maar ook voor interculturalisatie van ggz-instellingen in het algemeen.

De meerwaarde van El Waha is dat men erin is geslaagd om een aantal personen – uit een vermeend moeilijk toegankelijke doelgroep van Marokkaanse psychiatrische cliënten – maatschappelijke opvang te bieden. Daarbij heeft de praktijk geleerd dat men zich bij de opzet van een dergelijk project moet realiseren dat leden van de doelgroep elementen uit diverse culturele (sub)systemen in zich verenigen. Voor de interne organisatie van de instelling en de opvang van de bewoners impliceert dit dat men pragmatisch te werk moet gaan.

DANK

De auteur dankt Rob van Dijk (Bavo RNO Groep) en Edien Bartels (Vrije Universiteit Amsterdam) voor hun waardevolle commentaar op een conceptversie van dit artikel. Daarnaast bedankt hij de opdrachtgevers en alle respondenten uit het onderzoek voor hun openheid en bereidheid om aan het onderzoek mee te werken.

CORRESPONDENTIE

Cor Hoffer, GGZ Groep Europoort, Carnissensingel 51, 3083 JA Rotterdam, c.hoffer@ggzgroepeuropoort.nl

Literatuur

- Azough, R. & Kruijt, M. (2004). Fraaie integratieboodschap komt slecht uit. *De Volkskrant*, 20 januari 2004.
- Bartels, E.A.C. (2003). Religie, levensbeschouwing en psychiatrie, een antropologische benadering. In F. van Ree (red.), *GGZ en levensbeschouwing. Psychiatrische hulp aan Nederlanders en Medelander*. p. 185-201. Lisse: Swets & Zeitlinger.
- Beek, H. van de & Zuthem, J.W. van (2002). *Thuis in de samenleving. Samenwerken aan maatschappelijke ondersteuning vanuit beschermd en begeleid wonen in de geestelijke gezondheidszorg*. Utrecht: Lemma.
- Berger, P.L. & Luckmann, T. (1976). *The social construction of reality. A treatise in the sociology of knowledge*. Harmondsworth: Penguin.
- Bleich, A. (2004). Nuchter, evenwichtig, neergesabeld. *De Volkskrant*, 21 januari 2004.
- Dijk, R. van (2004). Cultuur: een Fremdkörper in de gezondheidszorg? *Cultuur Migratie Gezondheid*, 1(1) p. 2-15.
- Geertz, C. (1973). *The interpretation of cultures*. New York: Basic Books.
- Groen, J. (2003). Nederlandse dan gedacht. In J. 't Hart (red.), *Wat is een Nederlander?* p. 64-66. Amsterdam: Meulenhoff.
- Hoffer, C.B.M. (2002). *GGZ, religie en allochtone cliënten: islamitische visies als voorbeeld*. Utrecht: GGZ Nederland.
- Hoffer, C.B.M. (2003). *BW Oase/El Waha. Een cultuurspecifieke Beschermd Woonvorm voor Marokkaanse mannen. Verslag van een onderzoek*. Rotterdam: Mikado, Bavo RNO Groep & RIBW Rijnmond.
- Huijbregts, V. (2003). Wonen in El Waha. RIBW voor Marokkaanse mannen. *Psy*, 7(12) p. 25-29.
- Kerkhof, M. van (2002a). In sociaal arme wijken minder schizofrenie. *Psy*, 6(2) p. 30-32.
- Kerkhof, M. van (2002b). RIBW's hebben een eigen positie in de samenleving. *Psy*, 6(13) p. 25-28.
- Kortmann, F. (2003). Culturele competentie en de psychiater. In M. Braakman, M. Mensinga & H. Rohlf (red.), *Culturen zonder muren*. p. 11-12. Badhoevedorp: Mension medical refresher.
- Logghe, K. (2003). *Stand van zaken uitvoering Actieplan Interculturalisatie op 1 januari 2003*. Utrecht: GGZ Nederland.
- Maso, I. & Smaling, A. (1998). *Kwalitatief onderzoek: praktijk en theorie*. Amsterdam: Boom.
- Raad voor de Volksgezondheid & Zorg (2000). *Interculturalisatie van de gezondheidszorg*. Zoetermeer: rvz.
- Schoemaker, B. (1999). Zoeken naar de menselijke maat. Tien jaar beschermd wonen. *Psy*, 3(8) p. 31-33.
- Snel, E. (2003). De vermeende kloof tussen culturen. *Contrast*, 10(16) p. 18-20.
- Tennekes, J. (1985). Cultuur en cultuurverschillen. *Migrantenstudies*, 1(1) p. 17-38.
- Tennekes, J. (1990). *De onbekende dimensie. Over cultuur, cultuurverschillen en macht*. Apeldoorn: Garant.
- Tennekes, J. (1991). Een antropologische visie op de islam in Nederland. *Migrantenstudies*, 7(4) p. 2-22.
- Thung, F.H. (2000). Geestmodellen en modelge-

⁷ Sinds 11 september 2001 en de opkomst van de Lijst Pim Fortuyn is het politieke klimaat radicaal veranderd, zoals de reacties op de parlementaire enquête naar het integratiebeleid laten zien (Azough & Kruijt 2004; Bleich 2004). In meerderheid zijn politici van mening dat het integratiebeleid van de laatste decennia op de helling moet. Zij benadrukken de aanpassing van 'allochtonen' aan de 'Nederlandse cultuur'.

- sten. Verklarende modellen in de transculturele psychiatrie. *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*, 55(6) p. 528-540.
- Werkgroep bw El Waha (2000a). *Overzicht van de bespreking inz. bw voor Marokkaanse migranten*. Interne notitie.
- Werkgroep bw El Waha (2000b). *El Waha/Oase*. Interne notitie.
- Werkgroep bw El Waha (2001a). *Onderzoeksvorstel Oase/el Waha*. Interne notitie.
- Werkgroep bw El Waha (2001b). *Verwachtingen en contra-indicaties RIBW El Waha/Oase*. Interne notitie.
- Werkgroep bw El Waha (2002). *Stichting Vrienden van El Waha i.o. Rotterdam*. Interne notitie.
- Wienese, I. (1999). Als je huilt, kraken de botten in het graf. *Maandblad Geestelijke volksgezondheid*, 54(6) p. 616-629.

aux hommes marocains avec des problèmes psychiatriques. Dans cet article, l'auteur décrit ce que ça signifie de donner un contenu et une forme à un projet pareil. Il a suivi de tout près la collaboration entre les différents acteurs tel que les cadres les supérieurs, les accompagnateurs et les habitants. On peut lire comment les initiateurs et les exécutants s'y prennent avec les problèmes pratiques qui se produisent pendant l'inplantation des plans originaux. La question se pose entre autre de quelle place donner à l'Islam dans ce projet, vers quelle culture marocaine le projet doit-il s'orienter: sur celle des marocains au Maroc, sur celle des marocains au Pays-Bas ou sur la culture marocains comme les habitants la vive?

Summary

In the Netherlands bw Oasis/El Waha is a unique culture specific mental health institution. This sheltered accommodation aims to provide Moroccan male migrants with a psychiatric past with a recognizable home. The author analyses the practical consequences of establishing such a sheltered accommodation. He has observed the interactions between executive staff, advisors, attendants and residents. Also he has interviewed these actors. The article describes how parties involved have coped with practical problems, which arose in the implementation of the original plans. Questions to be addressed to are among others: which place Islam should have within care, organization and policy in this institution and to which Moroccan culture must be referred: the culture of Moroccans in Morocco, of Moroccan migrants in The Netherlands or that of the residents?

Résumé

bw Oase/El Waha est pour le Pays-Bas un projet d'habitation unique et culturellement spécifique, qui veut offrir un environnement reconnaissable